

JADWIGA KOWALIKOWA, EWA HORWATH

UNIwersytet Jagielloński

KRAKÓW

PUBLICYSTYCZNY TEKST TELEWIZYJNY

– JEGO MORFOLOGIA ORAZ FUNKCJE POSZCZEGÓLNYCH SKŁADNIKÓW

Nie ma potrzeby przekonywania o sile i zakresie oddziaływania telewizji na współczesne społeczeństwo. Warto natomiast zaznaczyć, że w kształtowaniu poglądów oraz systemu aksjologicznego, a także upodobań widzów szczególna rola przypada publicystyce. Dlatego w ramówkach wszystkich stacji i programów telewizyjnych przewidziano sporo miejsca dla rozmaicie nazywanych audycji, w założeniach informacyjnych, jak np.: *Wiadomości*, *Panorama*, *Fakty* oraz jawnie uprawiających interpretację i przekonywanie, jak np.: *Łoża prasowa*, *Kawa na ławę*, *Teraz my* i inne.

Od czasu, gdy na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego stulecia zespół krakowskich językoznawców pod kierownictwem Zofii Kurzowej badał polszczyznę telewizyjną, zmienił się charakter tekstów publicystycznych.

Zmiany w publicystycznych programach telewizyjnych dokonują się nieustająco. Wystarczy porównać koncepcję i strukturę takich stałych pozycji w programie, jak choćby – dzisiaj rozmaicie nazywany – dziennik telewizyjny, przynoszący serwis aktualnych wiadomości. Śledząc zmiany, należałoby zwrócić uwagę zwłaszcza na ewolucję relacji między słowem a obrazem oraz na sposób operowania obu wymienionymi składnikami. Do przeszłości należy sytuacja, w której płaszczyzną kształtowania się wspomnianej relacji był przekaz językowy usytuowanego na pierwszym planie prezentera. Obecnie przekaz ten jedynie w pewnym sensie organizuje treść audycji, sam zaś usuwa się w cień komunikatów niewerbalnych, obrazowych.

Niektóre komunikaty dziennika telewizyjnego wyglądem zbliżają się do strony internetowej czy wideoklipu reklamowego. Sam nadawca staje się przede wszystkim nadawcą pośredniczącym. Jego rola polega na tworzeniu kontaktu między prezentowanymi niejako bezpośrednio, w formie obrazów, wydarzeniami, a siedzącymi przed telewizorem odbiorcami.

Dzięki umiejętności włączania w obręb prezentacji słownej obrazów statycznych (zdjęć, wykresów), a zwłaszcza dynamicznych (różnego rodzaju filmów) telewidzowie mieszczą się zarówno w płaszczyźnie „tu i teraz”, jak i „tam i wcześniej”. W ich świadomości zacierają się różne czasy oraz przestrzenie „dziań się”.

Uogólniając, można stwierdzić, że komunikat werbalny jest nie tylko w coraz większym zakresie wspierany przez pierwotnie egzemplifikujący jego treści obraz, ale wręcz przez ów obraz zdominowany, niejako traci swą prymarną autonomiczność i kompletność.

W przeprowadzonych dla potrzeb referatu badaniach i analizach wzięto pod uwagę przede wszystkim dwa typy programów publicystycznych: tzw. serwis informacyjny (umownie nazwany dziennikiem telewizyjnym) oraz rozmowę (dialog lub polilog), w której uczestniczą różne podmioty: dziennikarze oraz ich rozmaici goście.

W rozważaniach posłużono się takimi, traktowanymi często wymiennie określeniami, jak tekst, przekaz, wypowiedź. Pierwsze pojawia się też w znaczeniu zarazem najogólniejszym oraz nadrzędnym, zgodnie z którym odnosi się do zorganizowanych wewnętrznie rezultatów celowego posłużenia się językiem i obrazem, przyjmujących postać jednostek komunikacyjnych wewnętrznie spójnych, wyodrębniających się formalnie, zakotwiczonych w określonych kontekstach językowych i sytuacyjnych. Tak rozumiany tekst wprowadza wydarzenia komunikacyjne rozgrywające się w dwóch płaszczyznach. W pierwszej przekaz rozwija się w czasie konkretnym w ramach kontaktu konkretnego nadawcy (dziennikarza, prezentera) ze zbiorowym, najczęściej nieznanym mu odbiorcą. W drugiej rzeczywistość pozajęzykowa, zewnętrzna, komunikuje sama siebie za pośrednictwem obrazów.

Publicystyczny tekst telewizyjny odznacza się również dyskursywnością. W jego tworzeniu biorą udział nie tylko wszystkie wspomniane podmioty, lecz również samo medium. W tym wypadku jest to uczestnictwo bardzo wyraziste. Środki przekazu i wyrazu, jakimi dysponuje telewizja, decydują o sposobie istnienia i funkcjonowania w programach publicystycznych słowa i obrazu, a także o ich oddziaływaniu. Nie tylko nadawca, ale również medium steruje funkcjami transmitowanych komunikatów, determinując ich moc illokucyjną oraz planowaną skuteczność.

Z operowania istniejącymi obok siebie różnymi elementami przynależnymi genetycznie do obszarów słowo oraz obraz powstaje współczesny telewizyjny tekst publicystyczny: złożony, heterogeniczny, o dynamicznej, zmiennej strukturze.

Przystępując do analizy publicystycznego tekstu telewizyjnego pod kątem budowy oraz roli jego poszczególnych składników, przyjęto jednocześnie ramę komunikacyjną (jako płaszczyznę odniesienia) oraz swoiste funkcje gatunkowe.

W telewizyjnym tekście publicystycznym wyodrębnić można powiadomienie – z klasycznymi elementami informacyjnymi: *kto?*, *co?*, *gdzie?*, *kiedy?*, *jak?* i *dla czego?* oraz *z jakim skutkiem?*. Po powiadomieniu pojawiają się zwykle wyjaśnienia, stanowiące szereg egzemplifikacyjnych wypowiedzi ilustrujących główne doniesienie, konkretyzujące te wstępne informacje. Wśród nich spotykamy przekonywanie, wypowiedzi o charakterze agitacyjnym czy, niestety, próby manipulacji. Na zakończenie mamy zazwyczaj do czynienia z interpretowaniem.

Ze względu na złożoność, związaną nie tylko z łączeniem słowa i obrazu, ale także jednorodnych bądź też morfologicznie heterogenicznych całości, należy mówić o tekście głównym (rzeczowym, scalającym) oraz o tekstach – składnikach, które spełniają wymogi sformułowanej wcześniej ogólnej definicji tekstu. Wszystkie one współlistnieją, zagospodarowując ekran i tworząc mniej lub bardziej szczegółową planszę. Plansza ta spaja je i jednoczy jako obraz, nasycany również słowem pre-

zentera oraz innych podmiotów należących zarówno do sfery „tu i teraz”, jak i „tam i wcześniej”.

Zarówno w przekazie widzianym przez naturalną segmentację, czyli obecnym w poszczególnych następujących po sobie ujęciach, jak i w traktowanym jako sekwencyjnie rozwijająca się w czasie, narastająca całość, można wyodrębnić różnorodne składniki pełniące funkcję nośników informacji. Są one tak natury werbalnej, jak i ikonicznej. Często łączą się w spójne układy. Dlatego każdy opatrzony własnym tytułem (w ramówce oraz w ustnej zapowiedzi) publicystyczny program telewizyjny trzeba opisywać i momentalnie, i procesualnie.

Należy podkreślić, że zwiększa się znacznie liczba występujących jednocześnie w danej jednostce programowej nośników informacji, które wykorzystują zarówno jej autorzy, jak i prezenterzy. W zanalizowanym jednym tylko tzw. newsie odszukać można kilkadziesiąt informacji. Poniżej przedstawiony zostanie przykład z *Faktów* (główne wydanie, 1 czerwca 2008 r.). Po wprowadzeniu dziennikarza – prezentera podającego w studiu informacje o podwyżce cen paliw następuje egzemplifikacja w postaci dwuminutowego reportażu.

	Na planie pierwszym	Na planie drugim i w tle
1.	wprowadzenie dziennikarza	obraz statyczny studia z logo stacji w prawym górnym rogu
2.	wypowiedź klienta stacji benzynowej	obraz filmowy ze stacji benzynowej
3.	wypowiedź prezesa Polskiej Izby Paliw Płynnych	pojawiające się paski z informacjami: pierwszy – z nazwiskiem osoby wypowiadającej się, drugi, pod spodem – z informacją o funkcji
		obraz studia z widokiem dziennikarzy przy pracy „na żywo”
4.	film pokazujący ulicę dojazdową do stacji benzynowej	komentarz czytany przez dziennikarza niewidocznego na planie pierwszym; zapowiedź dziennikarska wprowadzająca serię relacji polityków
5.	film z rzecznikiem PiS-u zapowiadającym wystąpienie przewodniczącego partii	tablica z logo partii i w tle adres strony internetowej
6.	film pokazujący ministra finansów	tablica z logo i adresem internetowym ministerstwa
		komentarz czytany przez dziennikarza niewidocznego na planie pierwszym
7.	fragment wypowiedzi Jarosława Kaczyńskiego z partii opozycyjnej (PiS)	pojawiające się paski podające informacje o nazwisku i funkcji
		w tle – adres strony internetowej i emblemat partii
8.	obraz statyczny – tablica ministerstwa finansów i film z wiceministrem i jego rzecznikiem	komentarz czytany przez dziennikarza niewidocznego na planie pierwszym

9.	wypowiedź wiceministra objaśniającego problem (wyodrębniona z filmu)	pojawiające się paski z informacjami o osobie w tle adres strony internetowej ministerstwa finansów
10.	film z ministrem finansów siedzącym przy stole	komentarz czytany przez dziennikarza niewidocznego na planie pierwszym
11.	ciąg dalszy relacji filmowej z konferencji wiceministra	komentarz czytany przez dziennikarza niewidocznego na planie pierwszym;
	i wykres (obraz statyczny) pokazujący sytuację na rynku paliw	obraz – adres strony internetowej ministerstwa finansów
12.	fragment filmu z giełdy światowej	komentarz czytany przez dziennikarza niewidocznego na planie pierwszym
13.	filmowy obraz stacji benzynowej	
14.	tablica wyjaśniająca z danymi liczbowymi – dynamicznie zmieniającymi się	
15.	fragment przemówienia premiera	w tle – flagi: polska i europejska (elementy propagandowe) i logo stacji
16.	film archiwalny	komentarz czytany przez dziennikarza niewidocznego na pierwszym planie
17.	tablica (pokazana w materiale filmowym) z danymi ilustrującymi problem	
18.	fragment wypowiedzi posła (z konferencji prasowej partii opozycyjnej)	pojawiające się paski z informacjami; w tle – logo partii
19.	wypowiedź posła partii rządzącej	obraz pomieszczeń sejmowych
20.	film z posłami w sejmie	komentarz czytany przez dziennikarza niewidocznego na planie pierwszym, obraz korytarzy sejmowych
21.	fragment filmu archiwalnego pokazującego debatę przy stole z byłym posłem, obecnie premierem	komentarz czytany przez dziennikarza niewidocznego na planie pierwszym
22.	wypowiedź Donalda Tuska sprzed trzech lat – cytata w rozwijającym się zapisie czytany przez niewidocznego na planie pierwszym dziennikarza	źródło cytatu: nazwa gazety w ramce u góry
		obraz statyczny – fotografia premiera – po lewej u góry
23.	komentarz – wypowiedź klienta stacji benzynowej	tablica z cenami benzyny
24.	film ze stacji benzynowej	komentarz czytany przez dziennikarza niewidocznego na planie pierwszym
25.	film z wicepremierem Waldemarem Pawlakiem (PSL) wchodzącym do budynku rządowego	komentarz czytany przez dziennikarza niewidocznego na planie pierwszym
26.	wypowiedź koalicjanta Eugeniusza Kłopotka (PSL)	pojawiające się paski z informacjami; w tle – korytarze sejmowe

27.	film pokazujący ministra finansów	komentarz czytany przez dziennikarza niewidocznego na planie pierwszym
28.	film z dojazdem do stacji benzynowej	fragment tablicy z danymi o cenach na stacji benzynowej
29.	wypowiedź prezentera w studio – odesłanie do kolejnego programu na ten temat	w tle po prawej u góry – logo telewizji i obraz – zapowiedź tematu
		odsyłacz do strony internetowej <i>Faktów</i>

Tak więc ze względu na to, że obydwa aspekty: momentalność i procesualność oraz werbalność i ikoniczność – wydobywają złożoność oraz heterogeniczność takiego tekstu, należy mówić w tym przypadku o makrotekście. Często ma on jednocześnie charakter hipertekstu, który cechuje dyskursywność w wyniku zaangażowania widzów we współtworzenie.

Dające się wyodrębnić mikroteksty pozostają w różnych relacjach tak względem siebie, jak i w stosunku do konstytuowanej wspólnie całości, czyli makrotekstu. Można mówić, biorąc pod uwagę morfologię komunikatu, o trzech rodzajach mikrotekstów: werbalnych, niewerbalnych oraz mieszanych, zaś cechą charakterystyczną jest we wszystkich wypadkach ich wpisanie w obraz jako rezultat właściwego telewizyjnego, wspólnego z filmem eksponowania i transmitowania odwołującego się do wzroku. Spaja je ze sobą, jak już sygnalizowano, temat informacji, w różny sposób podsuwany uwadze telewidza (m.in. jako tzw. *lead*), a także wspólny im, szczegółowy cel komunikacyjny.

W mikrotekstach werbalnych występują wszystkie podstawowe struktury językowo-informacyjne wykorzystywane do ukazywania różnych cech i aspektów rzeczywistości pozajęzykowej. Znajdziemy w nich cechy charakterystyczne dla: opisu, opowiadania, dialogu, mówienia o procesach intelektualnych i stanach emocjonalnych.

Przy zastosowaniu jako kryterium różnicowania i klasyfikacji sposobu nadawania mikrotekstem roli nośników informacji otrzymamy takie kategorie, jak:

– mówienie prymarne, np. wypowiedź stworzona spontanicznie w czasie równym czasowi emisji lub nagrywania programu;

– mówienie sekundarne, np. wygłaszanie tekstów uprzednio przygotowanych. Osoba mówiąca może być zarówno widoczna, jak i niewidoczna na ekranie, np. znika całkowicie, a usytuowanemu na pierwszym planie obrazowi towarzyszy tylko jej głos;

– obraz statyczny (zdjęcia zmieniające się zgodnie z następstwem poszczególnych klatek);

– obraz ruchomy (film wykorzystujący wszystkie właściwe sobie techniki i chwyt dla przedstawiania, interpretowania, oceniania ukazywanej rzeczywistości);

– pisanie prymarne (tekst jest tworzony i utrwalany graficznie stopniowo, na oczach widzów);

– pisanie wtórne (cytowanie artykułów prasowych, zapisy z wcześniejszych rozmów telefonicznych).

Obraz uwiarygodnia informację słowną jako płaszczyznę odniesienia oraz wzbogaca ją powiadomieniem o faktach, które miały wcześniej miejsce, a jednocześnie nadal zachowały ważność. Pełni funkcję ilustracyjno-egzemplifikacyjną i wzmacnia w ten sposób siłę perswazyjną głównego przekazu.

Podobną rolę odgrywa usytuowanie bezpośredniego nadawcy na tle określonej scenarii. Ma ono podkreślać profesjonalność zarówno jego, jak i innych uczestniczących w przygotowaniu serwisu wiadomości osób, zaznacza także aktualność powstającego niejako na bieżąco, a więc dynamicznego makrokomunikatu.

Cechy zarówno tekstu językowego, jak i obrazu mają rozmaite nagłówki, hasła, wypunktowane i nazwane problemy, a także objaśnione i komentowane słowami diagramy, wykresy, tabele, zestawienia. Do odbiorcy docierają one zarówno w postaci statycznej (zatrzymanie w kadrze), jak i dynamicznej (przesuwają się płynnie przed jego oczami, kilkakrotnie powracając).

Szczególne uwagi należy się rozmaitym klasyfikatorom, które zwiększają zarówno informatywność (sterując uwagą), jak i sens wymowy całego przekazu.

Źródło: TVN24, czerwiec 2008

Opisując układ na planszy ekranu, należy uwzględnić jej zagospodarowanie horyzontalne, wertykalne, a także przestrzenne (operowanie różnymi planami). Porównując programy różnych stacji, na przykład TVP, TVN, Polsat, można zaobserwować zarówno podobieństwa (wspólny repertuar mikrotekstów), jak i różnice (ich różne zestawienie i układ). Na ekranie można wyodrębnić trzy obszary.

Środkowym dysponuje bezpośredni nadawca komunikatu podstawowego (lub komunikatów następujących po sobie w porządku określonym przez redaktorów, którzy w ten sposób ustalili strukturę makrotekstu postrzeganego sekwencyjnie). Część centralna ekranu służy więc ekspozycji komunikatu.

U dołu (rzadziej u góry) przewidziano miejsce dla tzw. pasków, ruchomych lub nieruchomych. Nierzadko oba typy występują jednocześnie. Dzieje się tak wtedy, gdy mamy do czynienia z układami kilku pasków górnych bądź dolnych. W rozwi-

jającym się pasku górnym widzowie mogą zobaczyć nagłówek, hasło wywoławcze zapowiadające tę relację. Na środkowym pasku znajdują się informacje na temat programu i jego strony internetowej.

Po lewej stronie pojawiają się rozmaite kwalifikatory, sygnalizujące proces akcjologiczny, jakiego dokonali twórcy przekazu, by swoje oceny przedstawić odbiorcom (np. ‘pilne’). Po lewej stronie (najczęściej) również logo stacji, godzina emisji, po prawej – nazwa programu.

Zdarzają się oczywiście różne kombinacje układów.

W tle – w głębi – umieszczane bywają pojedyncze fotografie lub serie zmieniających się zdjęć związanych z osobami, o których będzie przekazywana relacja.

W wypadku tzw. konferencji prasowych dzielenie przestrzeni w głąb jest jeszcze bardziej rozbudowane. Na pierwszym planie występuje nadawca wypowiadający komunikat, na drugim widać towarzyszące mu osoby, wspierające wyrażone poglądy. Jest to na przykład grupa członków tej samej partii (notabene plan ten jest bardzo informatywny, można przeczytać tu przykładowo powiadomienia o pozycji, stanowisku i znaczeniu osób milcząco akompaniujących mówcy). W planie trzecim wykorzystuje się często jako motyw dekoracyjny logo partii, w imieniu której główny nadawca się wypowiada. Czasem widzowie mogą obserwować również elementy planu odbiorcy, który tworzą ukazani od tyłu dziennikarze.

Często wykorzystywane są paski informacyjne dla przekazania szczególnie ważnych aktualności. Dzięki temu osiągnięty zostaje efekt polifoniczności, a zarazem jednoczesności przekazu.

Przypatrując się relacjom, w jakich pozostają względem siebie mikroteksty: językowe, obrazowe oraz mieszane, zarówno w ramach pojedynczego ujęcia, jak też sekwencji traktowanej jako nazwana oficjalnie całość lub wyodrębniająca się jej jednostka, można wydzielić kilka układów:

– układ polifoniczny, w którym tworzące go mikrokomunikaty zachowują autonomię informacyjną. Ukazuje to na przykład ujęcie, w którym przekazywaniu informacji podstawowej w sposób monologowy lub dyskursywny towarzyszy emitowanie wiadomości, niezwiązanych z podstawowym tematem, pojawiających się na ruchomym pasku;

– układ komplementarny, w którym poszczególne składniki, zachowując swą samodzielność, jednocześnie nawzajem się dopełniają na wspólnej płaszczyźnie, jaką stanowi temat audycji. Układ ten jest szczególnie widoczny w czasie dyskusji, w których uczestniczy kilka osób;

– układ, w którym jeden składnik niesie informację ogólną, a drugi ją uszczegóławia. Pozostaje w nim na przykład zapowiedź jakiegoś tematu przez osobę przekazującą wiadomości bieżące oraz następująca po niej egzemplifikacja, ilustracja, na przykład za pomocą materiału filmowego;

– układ, w którym jeden ze składników jest tekstem (mikrotekstem), a drugi pełni w stosunku do niego rolę kontekstu. W takiej relacji pozostają m.in. nośniki informacji eksponowanych w środkowej części ekranu na pierwszym planie w stosunku do przekazów usytuowanych po prawej stronie planszy oraz w tle.

Analizując morfologię makrotekstu oraz określając funkcję jego składników, należałoby wziąć pod uwagę to, na co kilkakrotnie zwracano uwagę, że jako zdarze-

nie komunikacyjne, a zarazem jego dokumentacja, rozwija się on w czasie. Ulega przy tym dwojakiej segmentacji. Po pierwsze, ma ona źródło w treści przekazu oraz w wybranej przez autorów danego programu kompozycji. Po drugie, wynika z warunkowań technicznych, skutkujących podziałem na poszczególne ujęcia. Przedmiotem badań trzeba by uczynić zarówno nośność informacyjną ustalonej chronologii i następstwa poszczególnych informacji, jak i kolejność ujęć. Ciekawe zagadnienie stanowi też współlistnienie dwóch rodzajów spójności w cząstkach wyodrębniających się w wyniku każdego z typów segmentacji wraz z wykładnikami powiązań wewnętrznych oraz zewnętrznych.

Zagadnieniem wymagającym interdyscyplinarnego podejścia jest też efektywność komunikacyjna kompleksowych i heterogenicznych telewizyjnych makrotekstów publicystycznych. Komasacja wielu informacji, a także wielu nośników przekazujących odbiorcy tę samą wiadomość w różny sposób i pod różnym kątem, może wbrew intencji tych, którzy starają się oddziaływać na uwagę oraz świadomość widzów z maksymalną intensywnością, przynosić również niezaplanowany skutek negatywny w postaci zmęczenia, a w następstwie zniechęcenia. Wprawdzie specjaliści starają się pośrednio określać skuteczność komunikacji, wnioskując o powodzeniu na podstawie tzw. oglądalności, ale pozostało jeszcze wiele zagadnień wymagających zbadania przez naukowców: językoznawców, psychologów, socjologów.

Television commentary; its morphology and functions of its respective components Summary

The article presents the structure of TV text as it points out its complexity and heterogeneous nature which makes it look as macrotext or hypertext. The analysis includes the morphological components of various information carriers and their functions are defined. Also identified are the relations between respective microtexts.